

Posudek oponenta práce Bc. Dany Řeháčkové

Sémantický web v konfrontaci s Peircovým pojetím sémiotiky FHS UK 2017

Předkládaná práce se zabývá velmi zajímavým, širokým, aktuálním a také poměrně náročným tématem, kdy zřejmě obecným cílem práce bylo upřesnit používání tradičních sémiotických termínů v oblasti pojetí tzv. sémantického (nebo „rozumějícího“ či „inteligentního“) webu a filosofie informace. Jak autorka uvádí, je vedena přesvědčením, že znak je mimo jiné charakterizován svým objektem a „vzhledem k tomu, že sémantický web operuje se znaky a objekty, ke kterým se váže, můžeme v tomto ohledu nalézt jisté logické opodstatnění pro to, proč je nutné ozřejmit a vymezit jasné definice znaku a objektů“ (s. 8).

To se dle mého soudu autorce však příliš nepodařilo. Prvně z toho důvodu, že sama používá sémiotické koncepty, které mají stát jako základ její analýzy spíše kompilativně, ale co je horší, že mnohdy zmatečně a nepřesně. Již na prvních stránkách se objevují podstatné terminologické problémy, které celým textem dále do jisté míry prostupují.

Prvním z problémů je autorčina teze, že Peircova sémiotika je teorie translace – proti čemu na vágní rovině nelze mít mnoho námitek, nicméně argumentace v předkládané práci se mi jeví přinejmenším jako nepřesvědčivá – zejména proto, že pro doložení svého tvrzení odkazuje na pasáž (CP 2.89), kterou chybně překládá nebo spíše nepřesně interpretuje. Translace je třetí, která modifikuje prvost a druhost, tím že vytváří to, čemu Peirce říká obsistence, čili další vztah který může být modifikován. Jinými slovy zde Peirce popisuje proces sémiosis na úrovni kategorií. Autorka dovozuje, že se jedná o proces, „kde dochází k přisouzení symbolů jednoho tvrzení do druhého tvrzení, slovníku nebo parafráze“ (s. 8). Rád bych u obhajoby slyšel podrobnější vysvětlení – zejména jak v tomto případě (Peircovy faneroskopie a sémiotiky) rozumí termínům jako symbol, tvrzení, slovník a parafráze a zejména jak rozumí jejich vztahu v případě překladu.

Jako poněkud problematická se mi jeví teze, že „Peirce nabízí obsáhlý teoretický rámec, který lze aplikovat na všechny disciplíny, které se zabývají znaky“ (s. 8). Pokud autorka odkazuje na studii T. L. Shorta (*Peirce's Theory of Signs*), měla by své tvrzení poněkud upravit – Peircova sémiotika toho evidentně nemá moc co říci k pojetí znaku jako dyadické relace ražené

Sasussurem (u této teze zřejmě vypadla poznámka pod čarou, která by možná tento problém osvětlila).

Další problematickou tezí je z mého pohledu tvrzení, že „Peircova pragmatika/formální logika je základem pro sémantiku/spekulativní gramatiku“ (s. 8). Doslova vzato, Peirce nepracuje na teoretické úrovni s žádnou pragmatikou (ve smyslu v práci zmiňovaného Morrise nebo Grice).

„Pragmatika“ pak není rozhodně Peircova formální (vlastní, kritická) logika a sémantika není to, co Peirce označuje jako spekulativní gramatiku. Autorka navíc odkazuje na studii J. Liszky, který říká úplně něco jiného, než chce autorka (totiž že základem pro kritickou logiku i spekulativní gramatiku je univerzální/čistá/spekulativní rétorika jakožto zkoumání formálního účinku znaků a teorie vědeckého zkoumání¹). Jinými slovy autorka tyto koncepty, které mají svůj poměrně (i u Peirce) jasný význam zmatečně směšuje.

Dále je z textu nejasné autorčino užívání samotného termínu sémantika, kdy někdy figuruje jako proces někdy jako metoda, někdy jako teoretický přístup. Autorka často tyto významy směšuje, nebo přinejmenším jasně nerozlišuje (nebo jsem klíči jejich použití neporozuměl podobně jako nadužívání tučného písma v textu práce). Je třeba upozornit, že termín sémantika nepochází z lingvistiky a že lingvistika (stejně jako logika a filosofie jazyka) se často vyhýbá poněkud „lidové definici“ sémantiky jako „nauky o významu slov“ (ale hovoří např. o vztahu mezi výrazem a obsahem).

Podobně by bylo z mé perspektivy pro srozumitelnost textu lepší, kdyby autorka jasněji vymezila, s jakým významem slova „význam“ vlastně pracuje na meta-teoretické úrovni. Nebo ještě lépe, kdyby vždy přesně charakterizovala pojetí významu podle konkrétních autorů a konkrétního užití v textu. Mnohdy se stává to, že se autorka nedrží uvedených definic a čtenář tak neví o jakém významu se hovoří. Stejně problematické se mi jeví autorčino zacházení s pojmem „porozumění“, či dokonce „skutečné porozumění strojem“ (jak se „skutečné porozumění“ definuje? Sémioticky?). Jsou to v rámci textu vůbec analytické kategorie?

¹ Liszka uvádí: „In an earlier work, I attempted to show that Peirce’s critical logic – that is, his theory of inference – was ultimately dependent upon his universal rhetoric, that is, his theory of inquiry (Liszka, 1996, pp. 75–77). Since the validity of the three principal types of inference – abduction, deduction, and induction – rested on the validity of its leading principles (CP 2.463), and all three leading principles required appeal to an indefinite community and practice of inquiry, then a universal rhetoric explicating the features of inquiry was essential.“

Rád bych se dozvěděl co je podle autorky na str. 20 zmiňovaný společný „epistemologický přístup“.²

K následující pasáži, která je popisem historie vzniku koncepce sémantického webu nemám žádné připomínky, snad pouze k nešťastné formulaci na s. 24, kde autorka v poznámce pod čarou tvrdí, že

„Ačkoli pojem ontologie vychází z filosofie, kde značí nauku o přirozeném bytí, realitě, či existenci, způsob uchopení ontologií v informačních vědách je zcela odlišný a nelze zde hledat souvztažnost. Jedná se pouze o arbitrární metaforické označení.“

Prvně pochopitelně ontologie nemusí “značit nauku o přirozeném bytí” (kdy navíc i pro tradiční ontologii jsou podstatné nejen fenomény *natura* ale i *cultura*), za druhé diplomantka dovozuje, že (s. 25):

“Ontologie v informačních technologiích představují dokument/soubor, který formálně definuje vztahy mezi pojmy. Tyto ontologie v sobě zahrnují taxonomie, které definují třídy objektů a jejich vztahy, a odvozovací pravidla. Vztahy mezi jednotlivými třídami, podtřídami a objekty lze vymezit stanovením specifických vlastností, které se v rámci dané skupiny nebo napříč celou hierarchickou strukturou mohou sdílet.”

Z čeho je evidentní, že se nejedná zcela o arbitrární metaforu, ale o - nadneseně řečeno - analogii k pojetí porfyriánské ontologie jakožto definici, klasifikaci a taxonomii specifických vlastností a vztahů mezi objekty.

Zdá se mi, že právě zde autorka spíše mimoděk odhalila nejlepší možnost a téma pro formální sémiotickou analýzu v peircovském slova smyslu, nebo např. z hlediska transformačních pravidel umělých jazyků – škoda, že v práci zůstala pouze ve formě zmínky. Stejně tak mi přijde, že práce měla od počátku mnohem spíše pracovat s nástroji teoretické lingvistiky, nebo už s Peircem reinterpretovaným pro lingvistiku. Z tohoto pohledu oceňuji práci s texty Luciana Floridiho,

² „„Aplikace využívající heterogenní data na sémantickém webu vyžadují různé typy sémantiky. Sémantika je součástí několika vědních disciplín, kdy její uplatnění můžeme nalézt (hovoříme-li o kontextu informačních věd) v oblasti vyhledávání informací, získávání dat, výpočetní lingvistiky, reprezentaci znalostí, ale též v oblasti výzkumu umělé inteligence nebo managementu databází. Každý z těchto oborů využívá sémantiku svým vlastním způsobem, kdy rozličné vědní disciplíny mají rozdílné pohledy na to, co znamená pojem „význam“, ačkoli všechny tyto oblasti staví „své základy“ na stejném teoretickém a epistemologickém přístupu.“

který mohl být opět mnohem více přístupný pro zakotvení textu než nezvládnutá formální sémiotika.

Práce otevírá velmi košaté množství témat, tezí, kterým někdy chybí nějaký jednotící řád, což by až tolik nevadilo, kdyby tyto teze byly přesněji formulovány, nebo za nimi byla, když už ne jednotící alespoň nějaká jasnější argumentativní struktura.

Na závěr je třeba říci, že autorka používá/parafrázuje některá zjištění z mé disertace, resp. článku, který byl publikován ve slovenské Filozofii, která nejsou odkázána (vztah spekulativní gramatiky a Peircovy pozdní sémiotiky, mnou dohledané vztahy mezi středně pozdní a pozdní klasifikací, mnou zavedené termíny jako „objektivní intepretabilita“, používá reformulované věty, dokonce i stejné odkazy, citace atp.).

I přes evidentní a neoddiskutovatelný zápal, který místy z textu vyzařuje, se dle mého soudu vzhledem k náročnosti tématu autorce nepodařilo zcela vybudovat konsistentní a přesvědčivý text. Diplomovou práci shledávám na hranici obhájitelnosti a navrhuji hodnocení mezi 3 až 4.

V Praze 26. 1.

Martin Švantner, PhD